

COVID-19 I LGBTI ZAJEDNICA U SRBIJI

BORIS MILIĆEVIĆ I ANĐELA ČEH

Uvod

Pandemija koronavirusa pogodila je sve građane i građanke, u svim sferama života. Pretpostavlja se da je uticaj ove javnozdravstvene krize na LGBTI zajednicu nešto veći, zbog njene osetljivosti i dodatne izloženosti nepovoljnim socio-ekonomskim faktorima. Potrebno je uzeti u obzir opšte stanje zajednice koje je, i pre pojave virusa, karakterisala najveća socijalna distanca, iz koje su sledili mnogi ekonomski i društveni problemi, kao što je siromaštvo. Posebno ranjivu poziciju zauzimaju trans osobe koje i dalje nisu potpuno pravno vidljive, što im onemogućava pristup osnovnim i drugim pravima i uslugama.

Kontinuirano praćenje potreba LGBTI zajednice je nešto u čemu istražavamo, kako bismo mogli na vreme i na pravi način da reagujemo. Upravo zbog toga, udruženja Loud & Queer i Egal sprovela su istraživanje „COVID-19 i LGBTI zajednica u Srbiji“. Koliko je ovo istraživanje bilo važno govori i podatak da je **na upitnik odgovorilo 1198 osoba**, što predstavlja najveći uzorak u zajednici do sada, čime se garantuje reprezentativnost. Ispitanici i ispitanice su omogućili uvid u realnu, jasnu sliku stanja u kojoj se LGBTI zajednica u Srbiji trenutno nalazi.

Upitnik je bio postavljen početkom aprila, uz korišćenje online alata. Odgovori su obuhvatili svedočanstva o posledicama pandemije na LGBTI osobe u prve tri nedelje uvođenja vanrednog stanja na teritoriji Republike Srbije; značajno je da to jeste bio period kada još uvek nije bilo dovoljno informacija i znanja o tome u kom pravcu će se data situacija razvijati. Bilo je važno, pre svega, da se ispituju posledice u zajednici u odnosu na ekonomiju i poslovanje, stanovanje i bezbednost, kao i mogućnost zadovoljavanja osnovnih potreba. Očekivanja su se zasnivala na dosadašnjem poznavanju strukture i problema u zajednici, a rezultati su ih opravdali.

LGBTI zajednicu muči hronična nezaposlenost, veliki broj njih je dobilo otkaz, završili su na neplaćenim odsustvima ili im je smanjen prihod, vlasnici i preduzetnici su morali da zatvore svoje biznise ili redukuju poslovanje, LGBTI osobe obolele od hroničnih oboljenja su imale probleme u lečenju, veliki broj njih je izbačen iz prostora u kojima su do tada živeli, a mnoge osnovne potrebe im nisu zadovoljene.

Direktne ekonomske posledice pandemije je pretrpela **jedna trećina** LGBTI zajednice, među kojima je i **polovina** biznisa u vlasništvu LGBTI osoba, što znači da će **skoro polovina** zajednice da, u narednom periodu, traži novi i/ili dodatni posao, kako bi otklonila posledice ozbiljne materijalne deprivacije, jer oko **dve trećine** pogođenih trenutno nema nikakvih primanja.

Više od dve trećine LGBTI zajednice, ima problem sa zadovoljavanjem bar jedne od životnih potreba – hrana, stanovanje, egzistencija, posao. Urgentna podrška je potrebna za više od 20% LGBTI osoba.

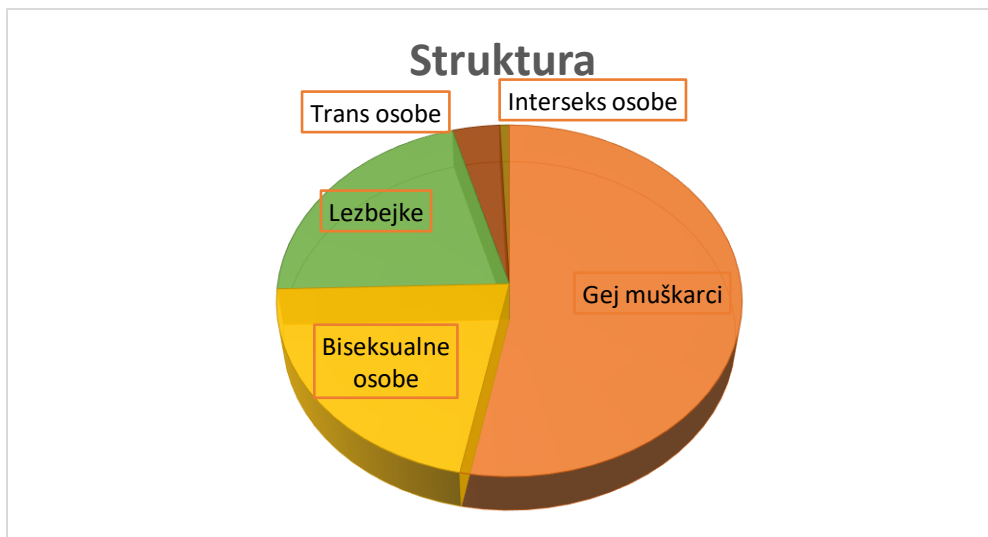
Jedna petina LGBTI osoba živi u strahu od nasilja ili trpi nasilje na mestu na kojem su izolovani tokom pandemije.

Više od **jedne trećine** zajednice vrlo loše ocenjuje osećaj privatnosti na mestu izolacije, što se posebno može povezati sa strahom od eskalacije nasilja u slučaju autovanja.

Svaka deseta LGBTI osoba je morala da se iseli tokom početka krize izazvane koronavirusom, dok se 5% LGBTI zajednice i članova i članica njihovih porodica nalaze u riziku od beskućništva.

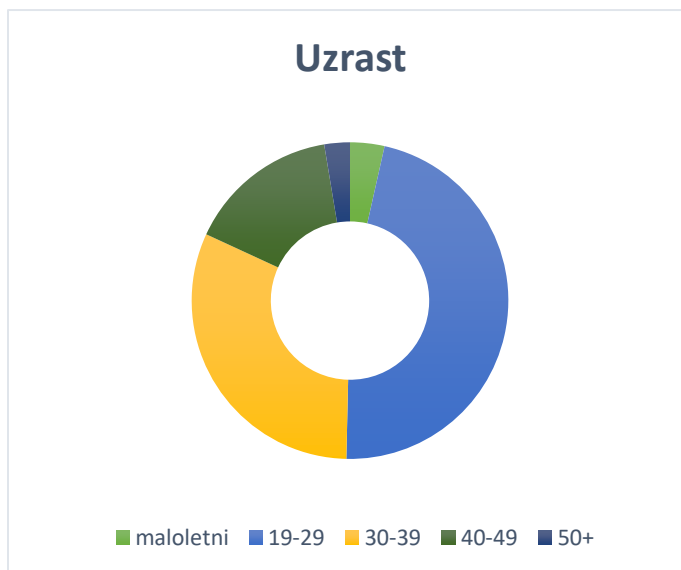
Češće nego svaka druga LGBTI osoba se suočava sa izazovima u vezi sa mentalnim zdravljem, gde su neophodne profesionalne i specifične usluge podrške.

Iako relativno kratak, u čemu se delimično ogleda dobar odziv, upitnik je u najvećem delu obuhvatao pitanja koja su omogućila prikupljanje kvantitativnih podataka. Takođe, važno je bilo da se otvori prostor da ispitanici i ispitanice dodatno pojašne probleme sa kojima se suočavaju. Pitanje otvorenog karaktera dovelo je do davanja veoma raznolikih odgovora: od toga kako vide trenutnu situaciju u državi i njen odgovor na pandemiju koronavirusa, preko problema sa kojima se suočavaju kao direktnim posledicama

pandemije, pa do toga da su LGBTI osobe iz Srbije vrlo otvoreno govorile o stvarima koje ih tište, o nasilju, životnim preprekama i drugom. Na otvoreno pitanje je odgovorilo 236 LGBTI osoba.

Od 1198 ispitanika i ispitanica, uzorak je činilo 51,1% gej muškaraca, 20,8% biseksualnih osoba, 20,5% lezbejki, 3,5% trans osoba i 0,7% interseks osoba (grafikon 1). Uzorak je prilično „mlad“, čemu svedoči to da je više od 45% onih koji imaju između 19 i 29 godina, a još 43 osobe (3.6%) koje su odgovorile na upitnik imaju manje od 18 godina. Dalje, zastupljenost po starosnim grupama je: 30-39 godina 32,2%, 40-49 godina 15,9, kao i 2.7 odsto onih koji imaju preko 50 godina (grafikon 2).

Analiza kvantitativnih i kvalitativnih podataka biće podeljena u nekoliko glavnih oblasti:

1. Bezbednost i stanovanje
2. Ekonomski izazovi
3. Psihološki aspekti kao posledica pandemije

Dodatno, u skladu sa zastupljenošću tema, poseban akcenat biće stavljen na:

1. Zdravstveno stanje i dostupnost usluga iz oblasti zdravstvene zaštite
2. Položaj i iskustva studenata i studentkinja

Pristupajući iz kvalitativnog domena, odgovori su klasifikovani u skladu sa detektovanim oblastima i na taj način analizirani. Značajno je naglasiti da se u odgovorima teme preklapaju, jedan odgovor je bio razmatran iz perspektive više od jedne teme, te je ukupan broj odgovora na sve teme veći od ukupnog broja odgovora na otvoreno pitanje.

Bezbednost i stanovanje

Osećaj bezbednosti

*Učenica sam srednje škole.
Trpim nasilje zbog svoje seksualne orijentacije i u školi i kod kuće.
(lezbejka, manje od 18 godina)*

Trend porasta nasilja u porodici i primarnom okruženju tokom karantina je zastupljen svuda u svetu, pa i kod nas, kako prema ženama, tako i prema pripadnicima i pripadnicama drugih osetljivih društvenih grupa. Odgovori koji se tiču bezbednosti, stanovanja i subjektivnih osećaja privatnosti i straha od nasilja govore u prilog ovoj globalnoj pojavi i mogu da se naslone na apele domaćih i međunarodnih organizacija da je potrebno posvetiti dodatnu pažnju zaštiti i podršci svih onih koji su ugroženi tokom trajanja pandemije. Imajući u vidu da su različiti oblici nasilja već prisutni u LGBTI zajednici, bilo je očekivano da sigurnost, nepovredivost tela i imovine i strahovi u vezi sa njima budu predmet i kvantitativne i kvalitativne analize dobijenih odgovora.

Učesnici i učesnice su procenjivali osećaj bezbednosti (ocenama od 1 do 10) na lokaciji na kojoj se nalaze tokom vanrednog stanja. Vrlo je bitno što je velikom većinom osećaj bezbednosti u životnom prostoru u kome se nalaze tokom COVID-19 krize kod ispitanika i ispitanica ocenjen dobrim ocenama (osam, devet ili deset), dajući prosečnu ocenu 8,51. Međutim, nije zanemarljivo i prilično je zabrinjavajuće to da se **jedna petina LGBTI osoba koje su učestvovala u istraživanju ne oseća bezbedno u životnom prostoru.**

Kvalitativni podaci o bezbednosti u najvećoj meri su došli iz starosne grupe 19-29 i od onih koji imaju ispod 18 godina. Čak tri maloletne osobe - jedan gej mladić, jedna lezbejka i jedna biseksualna devojka - su izjavile da kod kuće i u školi trpe fizičko nasilje, kao i psihičko usled različitih komentara i šikaniranja.

Diskriminatorno postupanje, prepoznatljivi oblici nasilja i nasilničkog ponašanja, kao što je fizičko i nasilje u porodici su prijavljeni kao zastupljeni, uz situacije psihičkog zlostavljanja. Strah od eskalacije nasilja u porodici je, takođe, prisutan i može izazvati druge probleme, kao što su anksioznost, depresija, zatvaranje u sebe i druge oblike uticaja na mentalno zdravlje i zdrav razvoj ličnosti.

Način na koji se piše o ovim temama – sažeto, šturo, sa tek po nekoliko reči, koje se čine hladnim, sugerišu određenu vrstu distanciranja, koja je često posledica preživljenih

trauma. Mlade LGBTI osobe su najviše ugrožene, kada je tema nasilja u domaćinstvima u pitanju, kao i oni koji su, usled ekonomske situacije, bili primorani da se vrate u svoje porodične domove i okruženja koja često nisu bezbedna i dobronamerna. Zbog toga, ovo jeste tema kojoj je potrebno posvetiti više prostora i čije posledice na zdravlje i mentalno zdravlje je potrebno predupređiti i sistemski otklanjati.

Maloletnik sam, u porodici koja je mnogo religiozna i konzervativna, privatnost kao da ne postoji i porodično nasilje je uveliko prisutno.

(gej mladić, manje od 18 godina)

Ne znam šta mi pada teže - latentni prezir i mobing većine ili otvorena mržnja pojedinaca.

(biseksualni muškarac, 30-39 godina)

Iseljena sam iz studentskog doma, vratila se u kuću sa roditeljima, gde je atmosfera jako toksična, što zbog moje orijentacije, što zbog toga što me otac psihički zlostavlja.

(lezbejka, 19-29 godina)

Komšije me ne podnose i ponašaju se odvratno prema meni, ostavljaju mi đubre na otiraču.

(trans muškarac, 19-29 godina)

Osećaj privatnosti

Moja mama misli da to što sa njom imam jako dobar odnos znači da može da mi uzima telefon, ulazi u sobu naglo i bez kucanja, piše mojim drugarima, prisluškuje razgovore...

(gej muškarac, 19-29 godina)

I dok se čini da je osećaj privatnosti dobar kod većine ispitanika i ispitanica, značajno je da se istakne da veći deo njih nego kod pitanja o bezbednosti, vrlo loše ocenjuje zadovoljenje ove potrebe u prostoru u kome se trenutno nalazi. Skoro četvrtina njih (**23,7%**) daje neprelaznu ocenu, a još **11,3** odsto njih daje slabo prelaznu ocenu, tako da **više od trećine** LGBTI ispitanika i ispitanica praktično ne zadovoljava potrebu za privatnošću u prostoru u kome žive tokom COVID-19 krize. Da je ova potreba slabije zadovoljena pokazuje i **manja prosečna ocena** (7,7) nego kod pitanja bezbednosti, a učesnici i učesnice ankete su ovaj nalaz potvrdili i često navodeći problem sa privatnošću u odgovoru na otvoreno pitanje upitnika. Više od jedne polovine onih koji su odgovorili na otvoreno pitanje je govorilo o nekom aspektu privatnosti u sredini u kojoj se trenutno nalazi, a većina se u nepovoljnim situacijama našla usled relokacije zbog koronavirusa. Privatnost je značajno smanjena, ponekad zbog skoncentrisanosti velikog broja ukućana

na malom prostoru, bez mogućnosti izlaska iz stana zbog samoizolacije i zabrane kretanja. U nekim situacijama je privatnost čak i ozbiljno narušena, kontrolom koju roditelji uspostavljaju nad mladim LGBTI osobama – čitanjem poruka, prisluškivanjem telefonskih i razgovora preko mreža. Posebno za osobe koje nisu autovane, ovo može da predstavlja dodatni problem u pogledu skrivanja identiteta, partnerskih i prijateljskih odnosa.

Kod kuće mi je problem privatnost, jer moja majka često prisluškuje moje i sestrine razgovore, kao i naše telefonske/video pozive i moram da se doslovno cenzurišem dok pričam sa mojim prijateljima. (...) Smeta mi što se osećam kao da ne smem ništa da kažem ili bi mogao da nastane haos.

(lezbejka 19-29 godina)

Život sa majkom i sestrom u malom prostoru bez dovoljno privatnosti. Razumevanjem situacije uspevam da ispoštujem sve izrečene mere, jer ne želim svesno da učestvujem u širenju virusa COVID-19, iz tog razloga moram da se odrekнем svoje privatnosti do daljeg.

(gej muškarac, 19-29 godina)

Stanovanje

Vlasnik stana me je izbacio, jer namam para za kiriju.

(biseksualni muškarac, 30-39)

Pretpostavka da će značajan broj LGBT osoba imati problema sa stambenim prostorom tokom COVID-19 pandemije pokazala se ispravnom. **Svaki deseti ispitanik i ispitanica (11 odsto)** je moralo da se iseli iz stambenog prostora u kome je živio do tada, tokom prve tri nedelje od početka krize. Primetno je da je taj procenat znatno niži kod gej muškaraca (8,4 odsto) nego kod ostalih iz LGBT zajednice (lezbejke 13,4; trans osobe 14,3 i biseksualne osobe 15 odsto).

Oko 14% ispitanika od onih koji su dali odgovor na otvoreno pitanje je detaljnije iskazalo izazove u vezi sa stanovanjem i/ili nedostatkom privatnosti u prostoru u kome žive. Iseljavanje je najčešće imalo veze sa otkazivanjem zakupljenih stanova od strane vlasnika, zbog ličnih potreba ili nemogućnosti plaćanja zakupa. Uzimajući u obzir i procenat onih koji su u realnom strahu od iseljenja u bliskoj budućnosti zbog nedostatka prihoda, te nemogućnosti izmirivanja stanarina, javlja se oko **5%** LGBTI zajednice i članova i članica njihovih porodica koje su u riziku od beskućništva. To znači da će biti primorani da traže usluge kolektivnog smeštaja, ili da nađu neki drugi način da se smeste.

Ako sve ovo ne prođe uskoro, ostaću na ulici.

(gej muškarac, 19-29 godina)

Čovek od koga uzimam stan kaže da će me izbaciti iz stana ako ne platim, a ja sad ne mogu da radim ni povremeno.

(lezbejka, 40-49 godina)

Definitivno je najteže to što živim sa homofobičnom porodicom, kao i moja devojka. Ne samo da ne možemo nikako da se vidimo i slično, već moramo svaki dan da se raspravljamo s ukućanima o raznim stvarima, počevši od „nađi dečka“.

(lezbejka, 19-29 godina)

Problem je što smo masovno podobijali otkaze i prinuđeni smo da se vratimo u rodna mesta, gde se lično, kao trans osoba, ne osećam slobodno.

(trans osoba, 19-29)

Kada je iseljavanje, odnosno promena mesta boravka, u pitanju, od onih koji su davali opisne odgovore nešto malo manje od **dve trećine** su studenti i studentkinje. Odgovarajući na otvoreno pitanje, skretali su pažnju na način na koji su bili izmeštani iz studentskih i učeničkih domova, na nedovoljno informacija i neblagovremeno date informacije, nedoslednost u komunikaciji, posebno kada se radilo o preuzimanju ličnih stvari iz domova. Prvobitna informacija je bila da mogu da ostave svoje lične stvari. Nekoliko dana nakon toga, kada su se studenti i studentkinje već vratili u svoja rodna mesta, u najvećoj meri, bili su pozvani nazad da isprazne svoje sobe. Velika prepreka je bilo što je u ovom međuperiodu ukinut međugradski prevoz, kao mera zaštite od pandemije, pa nisu svi bili u mogućnosti da se vrate po svoje lične stvari.

Morala sam da se iselim iz studentskog doma, što mi je veoma teško palo. Moji roditelji nisu dobro prihvatili to što mi se sviđaju devojke, tako da sad moram da se pretvaram i da krijem da imam devojku. Uprkos tome što se krijem, svakodnevno me diskriminišu i ova situacija mi je veoma teško pala zbog mog psihičkog stanja.

(biseksualna žena 19-29)

Najveći broj iznetih primedbi kada je stanovanje u pitanju, došlo je od mlade populacije 19-29 godina, više od **75%**, od čega se **gotovo svi** trenutno nalaze u svojim porodičnim/roditeljskim kućama, a neznatan broj njih je u drugim privatnim smeštajima.

Ekonomski izazovi

Zaposlenost

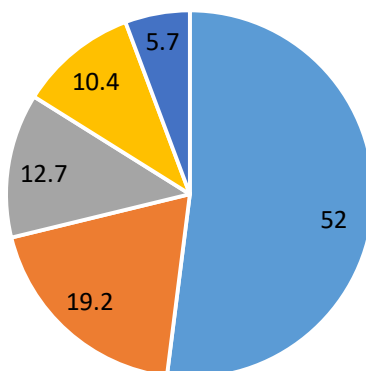
Jedini problem je otkaz zbog COVID-19.
(lezbijka, 19-29 godina)

Poražavajući su odgovori ispitanika i ispitanica o zaposlenosti. Skoro jedna trećina njih (**29,4%**) je nezaposlena, a velika većina njih je trajno nezaposlena - **21,2%** LGBTI osoba traži posao duže od šest meseci, odnosno nisu imali radni status pre početka pandemije.

Kao direktna posledica pandemije izazvane koronavirusom, javili su se otkazi, (značajno) smanjena primanja, neplaćena odsustva sa posla i slično, koji su dodatno osiromašili LGBTI ispitanike i ispitanice. Ovakve posledice trpi gotovo **jedna trećina** njih, od čega su u najnepovoljnijem položaju trans osobe. Uz činjenicu da je uvođenje vanrednog stanja i mera za suzbijanje pandemije dodatno onemogućilo i dugoročno nezaposlene da nastave da aktivno traže posao, ili su prekinuti procesi zapošljavanja, govorimo o tome da više od **skoro polovine** LGBTI osoba traži posao ili će tražiti posao u bliskoj budućnosti, ako se situacija na njihovim trenutnim radnim mestima značajnije ne poboljša.

Radni status nakon početka COVID-19

■ Bez promene ■ Od kuće bez smanjene plate ■ Od kuće sa smanjenom platom
■ Neplaćeno odsustvo ■ Otkaz

Trebalo bi istaći i da je stopa nezaposlenosti rodno uslovljena, pošto je najveća stopa nezaposlenosti zabeležena kod biseksualnih osoba (kod kojih u uzorku preovlađuju žene) i lezbejki. Tako je **38,2%** biseksualnih osoba, odnosno **34,9%** lezbejki nezaposleno. Kod trans osoba ovaj procenat pada na **31**, dok se gej muškarci mogu pohvaliti „fantastično“ niskom stopom nezaposlenosti od **23,9** odsto.

Kvalitativni podaci potvrđuju ove nalaze, dajući mogućnost dodatne dubinske analize. Nešto više od **30%** ispitanika je otvorilo temu ekonomskih posledica izazvanih pandemijom koronavirusa, od čega oko **50%** pripada uzrasnoj grupi 19-29 godina. Sveobuhvatnom analizom opisnih odgovora u vezi sa svim oblicima poslovanja i izazovima tokom pandemije – broj prestanaka radnog odnosa zaposlenih po bilo kom osnovu, preduzetnici koji trenutno nisu u mogućnosti da ostvaruju prihode, broj onih koji nisu sigurni da li će zadržati svoj posao u istom obimu ili moći dalje da ga nesmetano obavljaju, kao što su poslovi iz domena uslužnih delatnosti, turizma ili sezonski poslovi, broj osoba koje su prijavile smanjena primanja, broj onih kojima je prekinut i (privremeno) zamrznut proces zapošljavanja – dolazi se do broja koji korespondira sa dobijenim kvantitativnim podacima i čini gotovo **jednu trećinu (28%)** onih kojima je potrebno zaposlenje ili onih koji su u situaciji ili u velikom riziku od materijalne deprivacije.

Dobila sam otkaz zbog koronavirusa.
(biseksualna žena, 19-29 godina)

Ja sam neprijavljena i moja majka radi u pekari. Zbog ove situacije, mama je poslana na neplaćeno odsustvo, a ja sam ostala bez posla, gde neću dobiti ni minimalac. Treba preživeti ovako bez ikakvih finansijskih primanja, sa majkom koja dnevno pije oko 10 lekova.
(biseksualna žena, 19-29 godina)

Psihički se spremam za moguć problem finansiranja mojih studija, za veoma verovatan scenario u kome na leto neću biti u mogućnosti da idem na sezonu na primorje i zaradim novac za dalje studije, plaćanje stana u Beogradu i slično.
(lezbejka, 19-29 godina)

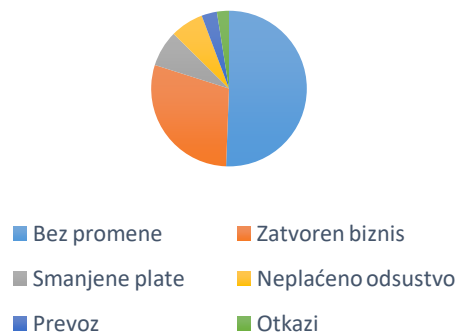
Privatni biznisi

Pošto držim kafić, morala sam ga zatvoriti do daljnjeg. Nema drugu primanja, radnici neće imati plate dok ne počnemo ponovo sa radom. A o dugovima koji će se nagomilati, ne mogu ni da mislim.

(lezbejka, 40-49)

Rodna komponenta je izražena i kada je u pitanju preduzetništvo i upravljanje privatnim biznisima. Iako tek **7,5%** čitave ekonomski aktivne zajednice čine vlasnici i vlasnice preduzeća, te brojke su značajno veće kod muškaraca (**7,9**), nego kod žena (**2,6 odsto**). Takođe je zanimljivo da su opisni odgovori potvrdili to da su žene sklonije tome da imaju ugostiteljske objekte i upravljaju uslužnim delatnostima, dok muškarci najčešće biraju drugačija zanimanja. Kriza izazvana koronavirusom uticala je i na poslovanje biznisa u vlasništvu LGBTI osoba. Skoro trećina njih (**30,3%**) moralo je da trajno prekine svoje poslovanje, dodatnih **7,7** odsto je moralo da smanji plate zaposlenima, a **7,1** odsto je moralo da šalje zaposlene na neplaćena odsustva. U pojedinim slučajevima (**3,2** odsto) dodatni trošak poslovanja bilo je i organizovanje prevoza za zaposlene, a tek **2,6** odsto vlasnika biznisa su morali da pribegnu otpuštanju radnika. Dakle, skoro polovina (**48,4%**) LGBTI biznisa trpelo je posledice pandemije COVID-19, pokazuje ova anketa.

Status privatnih biznisa

Osnovne životne potrebe

Ne znam od čega ću živeti sledećeg meseca, jer su i moji prijatelji u finansijskim problemima, pa nije moguća ni pozajmica.

(biseksualna žena, 19-29 godina)

Kada su zaposlenost i materijalno stanje u pitanju, posebno je zabrinjavajuće da je, od svih pogođenih, skoro **dve trećine** njih ostalo bez bilo kakvih prihoda. Vrlo je mali procenat osoba, **ispod 3%**, koji, usled gubitka posla ili stalnih primanja imaju na koga da se oslone – porodica, partneri i partnerke, prijatelji, u pogledu zadovoljavanja osnovnih životnih potreba. Učesnici i učesnice istraživanja su se izjašnjavali i povodom partnerskih i emotivnih odnosa, a pokazalo se da većina, **55%** trenutno nije u partnerskom odnosu, od čega bar polovina nije u vezi duže od godinu dana. Nemogućnost stupanja u odnose ostavlja sigurno ozbiljne posledice na LGBTI osobe, od emotivnih i psiholoških do materijalnih, odnosno izostanka podrške na egzistencijalnom nivou, a predstavlja glavnu karakteristiku trajnog „života u četiri zida“.

Osnovne potrebe za hranom, lekovima, odećom, obućom, i slično su možda najbolje zadovoljene od svih, kako su ocenili LGBTI ispitanici i ispitanice, međutim nemogućnost **jedne petine** da odgovori na **osnovne** životne potrebe je zabrinjavajuća. Uz veliki broj onih koji su izgubili posao ili životni prostor ili su u riziku, govorimo o skoro **jednoj četvrtini** LGBTI osoba koji su u stanju urgentne potrebe za nekim oblikom finansijske i/ili materijalne podrške. Dodatno, ovaj broj obuhvata i oko **5%** onih koji pripadaju starosnim grupama 40-49 i 50-59, od čega je više od polovine žena. Oni se svakako nalaze u kategoriji stanovništva koja se teže zapošljava, dok se rizik od nezaposlenosti i siromaštva povećava sa primenom diversifikacije u pogledu pola/roda i LGBTI statusa.

Gubitak primanja i mogućnosti da se zaradi novac za osnovne potrebe dovodi do nesigurnosti u smislu stanovanja, nabavke lekova, hrane i osnovnih životnih namirnica. Uz to, smanjenje prihoda i naslovljena neizvesnost sugerišu na vrlo izvesno opadanje platežne moći, ekonomske nezavisnosti i potencijala za nesmetanu brigu o sebi i članovima porodice.

U vremenu koje sledi nakon završetka pandemije, ukidanja vanrednog stanja i postepenog vraćanja životnim tokovima, realno je očekivati da će veliki broj nezaposlenih osoba u Srbiji pokušati da nađe svoje mesto na tržištu rada. U skladu sa podacima dobijenim iz istraživanja, a posebno kada se drugi socijalni faktori uključe u ovo pitanje, kao što je to identitet (odnosno seksualna orijentacija i/ili rodni identitet) u pogledu mogućnosti za zapošljavanje, nediskriminacije i principa jednakih šansi, moguće je očekivati dugoročnu nezaposlenost, iskustva beskućništva i različite oblike materijalne deprivacije, kako u opštoj populaciji, tako i među pripadnicima i pripadnicama LGBTI zajednice.

Kad se sprovedeno ocenjivanje zadovoljenja potreba posmatra pojedinačno od strane ispitanika, slika ne izgleda crno. Međutim, kada se pogleda koliko ispitanika i ispitanica je zaposleno i nije imalo problem sa poslom tokom COVID-19 krize, kao i kad bi se u obzir uzeli samo oni koji su zadovoljenje svih potreba ocenili dobrom ili odličnom ocenom, onda bismo ustanovili da je takvih tek **31,5** odsto učesnika ankete. Ostalih **više od dve trećine** imaju problem barem sa jednim egzistencijalnim pitanjem, od zaposlenja ili vođenja svojih biznisa, preko bezbednosti, privatnosti, do ispunjenja osnovnih potreba.

Ostao bez posla, za par dana moram da izađem iz stana jer ne mogu da platim kiriju. Bez hrane sam.
(gej muškarac, 40-49 godina)

Pošto sam nedavno, pre pojave virusa ostala bez posla, mogućnost da se sada zaposlim je ravna nuli, a treba plaćati stan, kupovati hranu.
(lezbejka, 19-29 godina)

Psihološki aspekti kao posledica pandemije

Psihološki aspekti analizirani su zahvaljujući kvalitativnim podacima. Analiza odgovora je pokazala da postoje ozbiljne tendencije narušavanja mentalnog zdravlja i stabilnosti ispitanika i ispitanica izazvanih različitim posledicama pandemije koronavirusa, o kojima je već bilo reči.

Direktno na neki način pominje psihološke aspekte u odgovorima približno **jedna četvrtina** ispitanika.

Više od **jedne trećine** ove grupe odgovora odnose se na paniku izazvanu predviđanjima kataklizmične budućnosti, katastrofe koja će sigurno biti izazvana koronavirusom ili, pak, nagoveštavanja da je ovo „trening za budućnost“, da postoji ili predstoji „nešto više“. Ipak, značajan udeo odgovora u ovoj grupi podrazumeva nepoverenje u način vođenja nacionalnih i globalne politike i prepoznaje da su lične „apokaliptične tendencije“ izazvane konstatnim dominantnim narativom o broju umrlih, zastrašivanja ovim temama i podstrekivanjem panike. Više od 90% odgovora koji imaju ovakve tonove dolaze od gej i biseksualnih muškaraca koji pripadaju starosnim grupama od preko 30 godina - podjednako su raspodeljeni u grupama 30-39 i 40-49 godina života.

*(...) smatram da su sva najvažnija prava pogažena i da je to
samo trening za budućnost.*

(gej muškarac, 40-49 godina)

*U ovom ludilu i zlu u kojem se čovečanstvo nalazi vidim mržnju i
diskriminaciju prema svim ljudima na planeti...*

(gej muškarac, 30-39 godina)

*Mislim da nam gledanje TV-a sistematski uništava psihi. Panika
koja vlada je gora nego covid-19.*

(gej muškarac, 30-39 godina)

*...Potencijalna generalna proba pred nešto mnogo veće,
ozbiljnije i sa većim posledicama.*

(gej muškarac, 19-29 godina)

Značajno je naglasiti da se javljaju i strahovi u vezi sa gubicima osnovnih ljudskih prava i neizvesnosti stepena njihovog daljeg opadanja zbog primene ili proširenja mera vanrednog stanja. Ovo se direktno odnosi na aspekt zaštite od nasilja i diskriminacije ljudi, uopšte, a posebno po pitanju seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Takođe, na tragu ove ideje javlja se i strah od kolektivnih smeštaja, uglavnom među starijim ispitanicima, a zbog straha od tretmana i moguće izloženosti diskriminaciji i nasilničkom postupanju.

Plaši me ukidanje sloboda, bojim se koliko će to daleko da ode? Počelo je sa zabranom izvođenja pasa, a gde će se završiti?

(gej muškarac, 40-49 godina)

Gubitak osnovnih ljudskih sloboda usled kršenja Ustava.

(gej muškarac, 50-59 godina)

Kao gej muškarac, osećam se nesigurno zbog vanrednog stanja i mogućnosti da mi se ugroze prava, velikog prisustva policije i njenih ovlašćenja, te u strahu da kojim slučajem ne završim u kolektivnom smeštaju/privremenoj bolnici gde neću imati pravo na privatnost uz veoma lako moguću diskriminaciju od strane drugih.

(gej muškarac, 30-39 godina)

Skoro **70%** odgovora eksplicitno naslovljavaju promene u psihološkom stanju. Variraju, prilično su raznolike i skoro podjednako distribuirane u svim starosnim grupama i rodovima, a moguće ih je podeliti u nekoliko grupa:

- Promena uobičajenog tempa života, izostanak rutine, nemogućnost organizacije vremena i ličnog prostora, osetne posledice nedostatka fizičke aktivnosti (kretanja), često su izazvane promenama u načinu života, kao što su preseljenje, gubitak ili smanjen oblik posla i primanja;
- Pojavljuju se bes, nervoza, potištenost, disociranost, osećaj bespomoćnosti i nemogućnosti preduzimanja konkretnih aktivnosti za sopstvenu i dobrobit bližnjih, malodušnost, strah od budućnosti, od bolesti i smrti, sopstvene, članova porodice, prijatelja, partnera, pa čak i osećaj krivice za stvari koje se dešavaju u zemlji i svetu.

Posebno značajno za LGBTI zajednicu, ranjivost u otuđenosti i odvojenosti od partnera i prijatelja, nedostatak osećaja zajedništva u smislu povezivanja, okupljanja i druženja, izaziva osećaj usamljenosti i ideju o izostanku sistema podrške, često remeteći mogućnost pozitivnih misli i pogleda na datu situaciju.

Ovo se najčešće javlja među studentima i studentkinjama i onima koji su bili prinuđeni da se vrate, na duže i neodređeno vreme, u svoje porodične kuće. U ovakvim situacijama

prednjači nošenje sa homofobijom i transfobijom ukućana, skrivanje sopstvenog identiteta i strah od autovanja i njegovih posledica u vidu mogućeg narušavanja porodičnih odnosa i potencijalnog izostanka emotivne i finansijske podrške. Kako je već bilo napomenuto, neke, posebno mlade, LGBTI osobe se već nalaze u situacijama porodičnog nasilja ili realnog rizika od nasilja od svojih ukućana ili neposredne okoline, što dodatno otežava očuvanje i adekvatnu brigu o mentalnom zdravlju.

Moja porodica, osim mog brata, ne zna za mene. (...) Sad je ekstremno teška situacija. Osećam se ugušeno, nesrećno, izolovano (i to ne na način na koji bi trebalo da budem izolovan, u smislu samoizolacije zbog situacije sa COVID-19)
(gej muškarac, 30-39 godina)

Preselio sam se iz grada gde idem u školu, znači da nemam rutinu ili podršku prijatelja i polako se vraćam u depresiju i anksioznost. Roditelji me podržavaju donekle, ali nije isto bez stabilne podrške.
(trans muškarac, manje od 18 godina)

Važno je napomenuti da se, iako u malom procentu (oko **1,5%**), pojavljuju odgovori koji svedoče o suicidalnim mislima i ponašanju i borbi sa kliničkim oblicima depresije, koji su postojali i pre pandemije, ali se sa uvođenjem vanrednog stanja i mera mogu dodatno pogoršati.

Na tragu ove konstatacije, posebno je važno istaći da se određeni procenat ispitanika (**13,9%**) žali na pristup uslugama zdravstvene zaštite. Kvantitativni podaci ukazuju da je **20,8%** imalo problem sa dostupnošću medikamenata, drugim oblicima dugotrajne terapije, kao i uslugama iz domena mentalnog zdravlja, dok čak **15,7%** tvrdi da je imalo poteškoće i sa pronalaskom hronične terapije i sa zakazivanjem pregleda i kontrola. Trans osobe prijavljuju da su usluge Kabineta za transrodna stanja Kliničkog centra Srbije privremeno nedostupne, zatim se javljaju problemi pri zakazivanju i obavljanju redovnih kontrola, a nestašice lekova u apotekama uglavnom obuhvataju hormonsku terapiju, medikamente iz domena antidepresiva/antianksiolitika, lekova za HIV i AIDS i drugo.

Za pacijente koji su na redovnim terapijama ili su redovni korisnici i korisnice usluga, odstupanje u redovnim dozama lekova, preskakanje ili potpuni prestanak uzimanja, može značajno da pogorša psihičko i fizičko stanje.

Teško se dolazi do hronične terapije za HIV sada kada nema gradskog i međugradskog saobraćaja.
(gej muškarac, 30-39)

Slagali su nas da su recepti produženi. Dom zdravlja je sada trijažno mesto, a meni trebaju Flunisan, Lamictal i Bromazepam. Šta sad?

(aseksualna žena, 30-39 godina)

Otkazane su mi redovne kontrole na neurologiji i endokrinologiji u Kliničkom centru Srbije i veoma važna kontrola na rinalergologiji na odeljenju ORL.

(lezbejka, 19-29 godina)

(...) Deo lekova koji su mi potrebni jednostavno nema na stanju ili bude rezervisan.

(biseksualni muškarac, 19-29 godina)

Mentalna stabilnost je isparila. Nisam se čuo sa psihijatrom ili psihologom od početka.

(trans muškarac, manje od 18 godina)

Ne mogu da odem kod psihijatra na kontrolu, jer primaju samo hitne slučajeve i ne mogu da nabavim antidepresiv Sidata koji je odjednom postao deficitaran.

(lezbejka, 30-39 godina)

Promene u ritmu života, izazvane pandemijom koronavirusa i uvedenim merama, svakako da imaju dalekosežne posledice na živote, zdravlje i psihičko zdravlje ljudi. Pored odgovora već obuhvaćenih analizom u ovoj grupi, razmatranju izazova mentalnog zdravlja je potrebno dodati i sve one koji se suočavaju sa drugim egzistencijalnim problemima – bezbednost i zaštita od nasilja, gubitak mesta stanovanja i osobe koje su u riziku od beskućništva (deo 1), osobe koji su izgubile zaposlenje, primanja ili oba i one koje ne mogu sebi i članovima svojih porodica/domaćinstava da priušte zadovoljenje osnovnih životnih potreba (deo 2), što znači da više od **85%** ispitanika ima nekih poteškoća u vezi sa očuvanjem mentalnog zdravlja. Realni egzistencijalni izazovi i strahovi, zajedno sa neizvesnošću celokupne situacije, prete da izazovu povećanje anksioznih i depresivnih epizoda i stanja i da značajno utiču na kvalitet mentalnog zdravlja; jedan deo posledica je već vidljiv, a njihov pun kapacitet će tek biti sagledavan. U pogledu specifičnosti LGBTI zajednice, posebno je važno da se nastavi sa pažljivim praćenjem potreba, te da se zaštite najizloženiji delovi zajednice – osobe koje žive u situacijama nasilja ili riziku od nasilja, oni kojima su urgentno potrebni smeštaj i hrana, mlade osobe, osobe u procesu tranzicije i oni koji su ostali bez zaposlenja i primanja.

Mentalno zdravlje, psihičko stanje, nedostatak hrane.

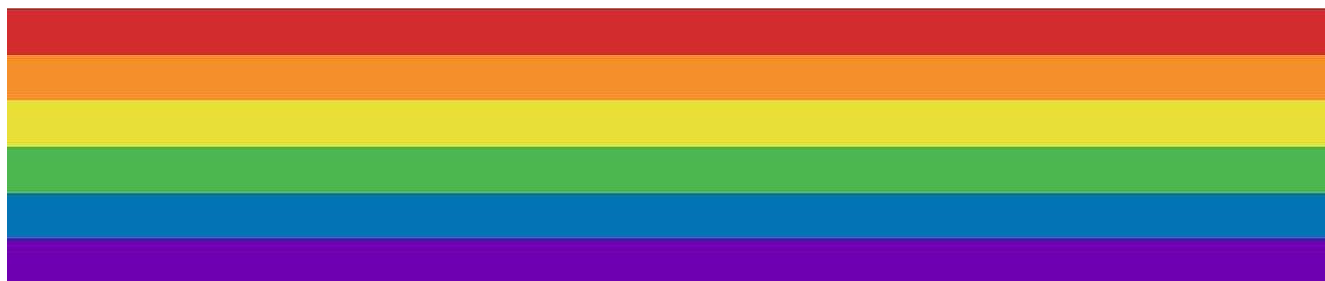
(biseksualna žena, 30-39 godina)

Osećam se kao zatvorenik koji nije ništa skrivio.

(gej muškarac, 40-49 godina)

*(...)Žao mi je jedino toga što moji roditelji nikada nisu rekli
- ponosni smo na tebe.
(gej muškarac, 19-29 godina)*

*Najviše me brine strah koji svakodnevno doživljavam. Ne želim da
slušam samo ružne vesti. Trenutno imam osećaj da ćemo svi umreti
i da nema izlaza. Želim da verujem da predstoje bolji dani.
Želim da nam svima bude bolje. Želim da svi znaju da nismo krivi
zbog ovoga što nam se dešava i da ćemo pobediti u ovom užasu.
(gej muškarac, 40-49 godina)*

Rezultati istraživanja „COVID-19 i LGBTI zajednica u Srbiji“ su potvrdili pretpostavke o visokoj izloženosti LGBTI osoba, kao osetljive društvene grupe, negativnim posledicama pandemije koronavirusa, ispoljenih kroz socio-ekonomske faktore (zaposlenost i funkcionisanje preduzeća, stanovanje, osnovne životne potrebe) koji su u značajnom procentu povećali rizik od siromaštva u LGBTI zajednici i dodatno pogoršali položaj. Zajedno sa pitanjima bezbednosti i zaštite od svih oblika nasilja i diskriminacije, javlja se i veća potreba za uslugama iz domena mentalnog zdravlja, kako reparativnim i uslugama podrške, tako i preventivnim. Zajedničkim radom organizacija civilnog društva i nadležnih državnih organa potrebno je raditi na razvijanju paketa pomoći za najugroženije tokom krize izazvane pandemijom COVID-19, dok će naš ekspertski tim u narednom periodu pripremiti set preporuka za rešavanje ovih hroničnih problema.